

دانشکده روان‌شناسی
رشته روان‌شناسی اسلامی
پایان‌نامه کارشناسی ارشد

ساخت آزمون اولیه هوش معنوی بر اساس آموزه‌های اسلامی

استاد راهنما
حجت الاسلام و المسلمین دکتر مسعود آذربایجانی

استاد مشاور
دکتر حسن تقییان

نگارش
سید مهدی صالحیان

بهمن ۱۳۹۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده روان‌شناسی
رشته روان‌شناسی اسلامی
پایان نامه کارشناسی ارشد

ساخت آزمون اولیه هوش معنوی بر اساس آموزه‌های اسلامی

استاد راهنما
حجت الاسلام و المسلمین دکتر مسعود آذربایجانی

استاد مشاور
دکتر حسن تقییان

نگارش
سید مهدی صالحیان

بهمن ۱۳۹۵

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
موسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

بسم تعالی

صورت جلسه دفاع پایان نامه

با تایید است خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولی عصر (عج) الله تعالی فرما

جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد جناب آقای سید مهدی صاحبان رشته: روان شناسی اسلامی گرایش روان شناسی مثبت گرا

تحت عنوان: ساخت آزمون اولیه بهوش معنوی بر اساس آموزه های اسلامی

با حضور اساتاد راهنما، اساتاد مشاور و هیأت داوران در موسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت در تاریخ ۱۳۹۶/۸/۱۱ برگزار گردید و پایان نامه

ایشان با کسب نمره به عدد: ۱۹۱۵ به حروف: نوزده و نهم با درجه عالی پذیرفته شد.

نام و نام خانوادگی	مرتبۀ علمی	امضاء
مدیر گروه: حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر محمدرضا احمدی	استاد راهنما	
استاد راهنما: حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر مسعود آذربایجانی	دانشیار	
استاد مشاور: جناب آقای حسن تقیان	استاد	
استاد داور: حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر رحیم میردیریگوندی	استاد	
نماینده تحصیلات تکمیلی: حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای محمدرضا کریمی	معاون	
کارشناس تحصیلات تکمیلی: جناب آقای مصطفی زارعی		

معاون آموزشی موسسه

سید حسین حسینی

حقوق مادی و معنوی پایان نامه

چاپ و انتشار پایان نامه های تحصیلی دانش پژوهان مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت بیانگر بخشی از فعالیت های علمی - پژوهشی مؤسسه است.

این جانب سیدمهدی صالحیان دانش پژوه رشته روان شناسی اسلامی گرایش مثبت گرا مقطع کارشناسی ارشد، متعهد می گردم موارد ذیل را در خصوص حقوق مادی و معنوی پایان نامه ام با موضوع:

ساخت آزمون اولیه هوش معنوی بر اساس آموزه های اسلامی

رعایت نمایم و در صورت تخلف از موارد ذیل، کلیه تبعات حقوقی آن بر عهده این جانب خواهد بود:

۱. در صورت اقدام به چاپ پایان نامه، مراتب را قبلاً به صورت کتبی به معاونت پژوهش مؤسسه اطلاع دهم و در صورت تمایل مؤسسه با چاپ پایان نامه به صورت کتاب، اولویت با مؤسسه خواهد بود.
۲. در صورت موافقت معاونت پژوهش با چاپ پایان نامه به صورت کتاب توسط دانش پژوه، در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل چاپ گردد:
«کتاب حاضر حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته روان شناسی اسلامی است که در سال ۱۳۹۵ در مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت به راهنمایی حجت الاسلام و المسلمین آقای دکتر مسعود آذربایجانی و مشاوره آقای دکتر حسن تقییان از آن دفاع شده است».
۳. به منظور غنی سازی منابع و مآخذ کتابخانه مؤسسه، یک نسخه از آن به کتابخانه و یک نسخه نیز جهت بهره برداری به معاونت پژوهش اهدا خواهد شد.

نام و نام خانوادگی دانش پژوه

امضاء

بسمه تعالی

تعهدنامه اصالت پایان نامه

اینجانب سیدمهدی صالحیان فرزند سیداسماعیل متولد ۱۳۵۷ به شماره شناسنامه ۱۱۶۸۱۶ صادره از قم به شماره دانش‌پژوهی ۹۱۱۴۰۱۳ رشته روان‌شناسی اسلامی گرایش مثبت‌گرا، متعهد می‌شوم که مطالب مندرج در این پایان‌نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این زمینه از آن‌ها استفاده شده است، مطابق مقررات ارجاع و در فهرست منابع و مآخذ ذکر گردیده است. این پایان‌نامه قبلاً برای احراز هیچ مدرک هم‌سطح یا بالاتر ارائه نشده است. در صورت اثبات تخلف (در هر زمان) مدرک تحصیلی صادرشده توسط مؤسسه از اعتبار ساقط خواهد شد.

نام و نام خانوادگی دانش‌پژوه:

امضاء

تقدیم به:

مادر عزیزم؛

که جلوه‌های فرا بهشتی حضورش، این باورم را عینیت بخشید که

«بهشت، زیر پای مادران است».

سپاس

بعد از حمد بیکران خداوند عز وجل و سلام و تحیت خالصانه محضر چهارده وجود معصوم هستی علیهم السلام و حضرت فاطمه معصومه علیها السلام، بر خود لازم می‌دانم که از:

استاد ارجمند حجت الاسلام والمسلمین دکتر مسعود آذربایجانی که بزرگوارانه، آغاز تا انجام راهنمایی این پژوهش را تقبل فرمودند؛

برادر عزیز جناب آقای دکتر حسن تقییان که مشفقانه در قسمت‌های مربوط به مباحث روان‌سنجی این پژوهش تلاش نمودند و علیرغم اینکه عنوان مشاورت پایان‌نامه را بر عهده داشتند، اما به واقع نقش راهنمای دوم این طرح پژوهشی را ایفا نمودند؛

استاد گرامی حجت الاسلام والمسلمین دکتر رحیم میردریگوندی که متعهدانه، داوری این پژوهش را بر عهده گرفتند؛

استاد گرامی حجت الاسلام والمسلمین دکتر بنیانی، برادر عزیز حجت الاسلام والمسلمین فرقانی و همه‌ی بزرگوارانی که حق استادی بر گردنم دارند و من از درگاه احد کریم برایشان آرزوی سلامتی، عاقبت به خیری و توفیق روزافزون دارم؛

همه‌ی کارشناسان و عزیزانی که به هر نحوی در انجام این پژوهش گامی برداشتند؛

و خانواده‌ی عزیزم که رنج به ثمر نشستن این پژوهش را به جان خریدند؛

سپاس‌گزاری نموده و ارادت متواضعانه‌ی خویش را به ایشان ابلاغ نمایم.

چکیده

پژوهش حاضر که با هدف تحلیل هوش معنوی بر اساس آموزه‌های اسلامی و ساخت آزمون اولیه‌ی آن صورت گرفت، شامل دو بخش نظری و میدانی است. در بخش نظری، با استفاده از روش کتابخانه‌ای و بعد از ارائه‌ی تعریف پیشنهادی برای معنویت و هوش معنوی، مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده‌ی هوش معنوی و زیرمؤلفه‌های هر یک از آنها تبیین شدند و بر همین اساس، آزمونی که هریک از این زیرمؤلفه‌ها را به وسیله‌ی گویه‌هایی ارزیابی کند، طراحی گردید.

در بخش میدانی، با استفاده از روش پیمایشی، برای ارزیابی روایی محتوایی یافته‌های پژوهشگر در مرحله نظری، فرم‌هایی طراحی و به ۱۰ نفر از افرادی که به صورت توأمان در آموزه‌های دینی و روان‌شناسی، کارشناس بودند، ارائه گردید تا میزان صحت برداشت‌های پژوهشگر را ارزیابی نمایند. با استفاده از شاخص نسبت روایی محتوایی (CVR)، گویه‌های معتبر از نظر روایی محتوایی شناسایی شده و گویه‌های نامعتبر حذف شدند. جامعه آماری این پژوهش را آقایان طلاب سطوح عالی حوزه علمیه قم، خواهران مشغول به تحصیل علوم حوزوی در جامعه‌الزهرائیه^{علیها السلام} و نیز دانشجویان پسر و دختر دانشگاه آزاد اسلامی قم تشکیل می‌دهند. در این مرحله به چهار نفر به نمایندگی از گروه نمونه، آزمون‌ها تحویل شد تا ضمن پاسخگویی، ابهامات آزمون و نیز مدت زمان پاسخگویی مشخص گردد. در مرحله‌ی بعد، آزمون اصلاح شده بین ۶۰ نفر که گروه نمونه را تشکیل می‌دادند، توزیع شده و نتایج با استفاده از برخی ابزارهای روان‌سنجی همچون محاسبه کمینه، بیشینه و میانه نمرات، میانگین (درجه مطلوبیت)، انحراف استاندارد، ضریب همبستگی گویه‌ها با نمره کل (قدرت تشخیص) و آلفای کرونباخ (میزان همگنی)، مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفتند. در تحلیل پایایی آزمون، آلفای کرونباخ آزمون ۰/۹۱۴ به دست آمد که نشان می‌دهد آزمون اولیه هوش معنوی ۴۳ گویه‌ای از هماهنگی درونی بالایی برخوردار است.

کلیدواژه‌ها: معنویت، هوش معنوی، آزمون اولیه، آموزه‌های اسلامی

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات	۱
۱-۱- مقدمه	۲
۱-۲- موضوع پژوهش	۳
۱-۳- بیان مسأله	۳
۱-۴- ضرورت پژوهش	۴
۱-۵- اهداف پژوهش	۵
۱-۶- پرسش‌های اصلی و فرعی پژوهش	۶
۱-۶-۱- پرسش اصلی	۶
۱-۶-۲- پرسش‌های فرعی	۶
۱-۷- تعاریف نظری و عملیاتی	۶
۱-۷-۱- هوش معنوی در روان‌شناسی	۶
۱-۷-۱-۱- تعریف نظری هوش معنوی در روان‌شناسی	۶
۱-۷-۱-۲- تعریف عملیاتی هوش معنوی در روان‌شناسی	۶
۱-۷-۲- هوش معنوی بر اساس آموزه‌های اسلامی	۶
۱-۷-۲-۱- تعریف نظری هوش معنوی بر اساس آموزه‌های اسلامی	۷
۱-۷-۲-۲- تعریف عملیاتی هوش معنوی بر اساس آموزه‌های اسلامی	۷
فصل دوم: مبانی نظری و ادبیات پژوهش	۱۳
۲-۱- هوش معنوی، مؤلفه‌ها و سنجش آن در روان‌شناسی	۱۴
۲-۱-۱- تعریف هوش در روان‌شناسی	۱۴
۲-۱-۲- تعریف معنویت در روان‌شناسی	۱۵
۲-۱-۳- تعریف هوش معنوی در روان‌شناسی	۱۶
۲-۱-۴- مؤلفه‌های هوش معنوی در روان‌شناسی	۱۷
۲-۱-۵- سنجش هوش معنوی در روان‌شناسی	۱۸
۲-۱-۶- آزمون‌های روانی	۱۹
۲-۱-۶-۱- تعریف آزمون روانی	۱۹
۲-۱-۶-۲- ویژگی‌های آزمون روانی	۲۰
۲-۱-۶-۲-۱- روایی	۲۰
۲-۱-۶-۲-۲- پایایی	۲۰

۲۰.....	۳-۶-۱-۲- تهیه‌ی آزمون
۲۱.....	۲-۲- هوش معنوی، مؤلفه‌ها و سنجش آن موافق با آموزه‌های اسلامی
۲۱.....	۱-۲-۲- اسلام و آموزه‌های اسلامی
۲۱.....	۱-۲-۲-۱- اسلام
۲۲.....	۲-۲-۱-۲- آموزه‌های اسلام
۲۴.....	۲-۲-۲- تعریف هوش موافق با آموزه‌های اسلامی
۲۴.....	۳-۲-۲- تعریف معنویت موافق با آموزه‌های اسلامی
۲۵.....	۴-۲-۲- تعریف هوش معنوی موافق با آموزه‌های اسلامی
۲۶.....	۵-۲-۲- مؤلفه‌های هوش معنوی موافق با آموزه‌های اسلامی
۲۶.....	۶-۲-۲- سنجش هوش معنوی موافق با آموزه‌های اسلامی
۲۷.....	۷-۲-۲- ایرادات پژوهش‌های موجود
۲۸.....	۸-۲-۲- آزمون روانی و دین
۳۱.....	فصل سوم: روش‌شناسی
۳۲.....	۱-۳- طرح پژوهش
۳۲.....	۲-۳- جامعه آماری
۳۳.....	۳-۳- حجم نمونه
۳۳.....	۴-۳- روش نمونه‌گیری
۳۴.....	۵-۳- روش گردآوری داده‌ها
۳۴.....	۱-۳-۵- بررسی پیشینه و تحلیل نظری
۳۵.....	۲-۳-۵- بررسی روایی محتوایی آزمون
۳۵.....	۱-۲-۳-۵- نسبت روایی محتوایی (CVR)
۳۶.....	۳-۳-۵- طراحی گویه‌ها
۳۶.....	۴-۳-۵- شیوه نمره‌گذاری
۳۷.....	۵-۳-۵- تفسیر نمرات
۳۷.....	۶-۳-۵- بررسی پایایی و روایی
۳۸.....	فصل چهارم: یافته‌های پژوهش
۳۹.....	۱-۴- مرحله نخست: تحلیل کیفی
۳۹.....	۱-۱-۴- هوش بر اساس آموزه‌های اسلامی
۴۰.....	۲-۱-۴- معنویت بر اساس آموزه‌های اسلامی

۴۲.....	۴-۱-۲-۱- معنویت در گستره‌ی ایمان
۴۷.....	۴-۱-۲-۱-۱- تمامیت‌یافتگی؛ شرط ایمان
۴۸.....	۴-۱-۲-۲- تعریف روان‌شناختی ایمان و معنویت بر اساس آموزه‌های اسلامی
۴۸.....	۴-۱-۳- تعریف هوش معنوی بر اساس آموزه‌های اسلامی
۴۸.....	۴-۱-۴- مؤلفه‌های هوش معنوی بر اساس آموزه‌های اسلامی
۴۹.....	۴-۱-۵- زیرمؤلفه‌های هوش معنوی بر اساس آموزه‌های اسلامی
۶۶.....	۴-۱-۶- گویه‌های هوش معنوی بر اساس آموزه‌های اسلامی
۸۶.....	۴-۲- مرحله دوم: تحلیل کمی
۱۶.....	۴-۲-۱- توصیف و تحلیل داده‌های مرتبط با سؤالات پژوهش
۸۶.....	۴-۲-۱-۱- تحلیل داده‌های مربوط به روایی محتوایی ساختار آزمون هوش معنوی
۱۶.....	۴-۲-۱-۱-۱- ارزیابی ارتباط زیرمؤلفه‌های هوش معنوی با مستندات قرآنی و حدیثی
۱۷.....	۴-۲-۱-۱-۲- ارزیابی ارتباط گویه‌های آزمون هوش معنوی با زیرمؤلفه‌های مربوط
۹۰.....	۴-۲-۱-۱-۳- ارزیابی روایی محتوایی با استفاده از شاخص نسبت روایی محتوایی
۹۴.....	۴-۲-۱-۱-۴- بررسی روایی صوری آزمون
۹۵.....	۴-۲-۱-۱-۵- تحلیل گویه‌ها
۹۷.....	۴-۲-۱-۲- بررسی پایایی آزمون
۹۸.....	فصل پنجم: بحث و نتیجه‌گیری
۹۹.....	۵-۱- بحث و نتیجه‌گیری در مورد سؤال اصلی پژوهش
۹۹.....	۵-۱-۱- روایی محتوا
۱۰۰.....	۵-۱-۲- پایایی آزمون
۱۰۰.....	۵-۲- بحث و نتیجه‌گیری در مورد سؤالات فرعی
۱۰۰.....	۵-۲-۱- اولین سؤال فرعی: "هوش معنوی بر اساس منابع اسلامی چیست؟"
۱۰۱.....	۵-۲-۲- دومین سؤال فرعی: "مؤلفه‌های هوش معنوی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی چیست؟"
۱۰۲.....	۵-۳- یافته‌های جانبی پژوهش
۱۰۲.....	۵-۳-۱- شباهت‌های هوش معنوی به معنای متداول با پژوهش پیش‌رو
۱۰۲.....	۵-۳-۲- تفاوت‌های هوش معنوی به معنای متداول با پژوهش پیش‌رو
۱۰۳.....	۵-۴- محدودیت‌های پژوهش
۱۰۳.....	۵-۵- پیشنهادها و کاربردها
۱۰۵.....	فهرست منابع

۱۰۵.....	منابع فارسی
۱۰۸.....	منابع عربی
۱۰۹.....	منابع لاتین
۱۰۹.....	مقالات و پایان نامه ها
۱۰۵.....	پیوست ها

فهرست جداول

جدول (۲-۱) مؤلفه‌های هوش معنوی و ارائه‌دهنده	۱۸
جدول (۲-۲) مؤلفه‌های هوش معنوی در پژوهش‌های محققان مسلمان و ارائه‌دهنده	۲۶
جدول (۳-۱) ویژگی‌های جمعیت‌شناختی گروه نمونه	۳۳
جدول (۳-۲) حداقل مقادیر روایی محتوایی متناظر با تعداد کارشناسان	۳۵
جدول (۳-۳) شیوه نمره‌گذاری گویه‌ها در سؤالات مستقیم	۳۷
جدول (۴-۱) انواع دوازده‌گانه ارتباطات در تعریف ایمان	۴۴
جدول (۴-۲) نمونه‌ی مضامین دینی متناظر با هریک از روابط دوازده‌گانه	۴۵
جدول (۴-۳) مؤلفه‌های چهارگانه‌ی هوش معنوی بر اساس آموزه‌های اسلامی	۴۹
جدول (۴-۴) زیرمؤلفه‌های هوش معنوی بر اساس آموزه‌های اسلامی	۴۹
جدول (۴-۵) مستندات زیرمؤلفه‌های توان‌مندی در تمامیت‌یافتگی	۵۱
جدول (۴-۶) مستندات زیرمؤلفه‌های توان‌مندی ارتباط شناختی با معنویات	۵۲
جدول (۴-۷) مستندات زیرمؤلفه‌های توان‌مندی ارتباط عاطفی با معنویات	۵۵
جدول (۴-۸) مستندات زیرمؤلفه‌های توان‌مندی ارتباط روانی- حرکتی با معنویات	۵۷
جدول (۴-۹) گویه‌های مربوط به مؤلفه‌ی توان‌مندی تمامیت‌یافتگی	۶۶
جدول (۴-۱۰) گویه‌های مربوط به مؤلفه‌ی توان‌مندی در ارتباط شناختی با معنویات	۶۸
جدول (۴-۱۱) گویه‌های مربوط به مؤلفه‌ی توان‌مندی در ارتباط عاطفی با معنویات	۷۱
جدول (۴-۱۲) گویه‌های مربوط به مؤلفه‌ی توان‌مندی در ارتباط روانی- حرکتی با معنویات	۷۵
جدول (۴-۱۳) مؤلفه‌ها، زیرمؤلفه‌ها و شماره گویه‌ها بر اساس نسخه‌ی تنظیم‌شده برای کارشناسان	۸۵
جدول (۴-۱۴) نمرات کمینه، بیشینه و میانه و میزان ارتباط زیرمؤلفه‌ها با مستندات قرآنی و حدیثی	۸۶
جدول (۴-۱۵) نمرات کمینه، بیشینه و میانه در میزان ارتباط گویه‌های آزمون و زیرمؤلفه‌های آن	۸۷
جدول (۴-۱۶) نمرات شاخص نسبت روایی محتوایی (CVR) مؤلفه‌ی تمامیت‌یافتگی	۹۰
جدول (۴-۱۷) نمرات شاخص نسبت روایی محتوایی (CVR) مؤلفه‌ی شناختی	۹۱
جدول (۴-۱۸) نمرات شاخص نسبت روایی محتوایی (CVR) مؤلفه‌ی عاطفی	۹۱

- جدول (۴-۱۹) نمرات شاخص نسبت روایی محتوایی (CVR) مؤلفه‌ی روانی- حرکتی ۹۲
- جدول (۴-۲۰) درجه‌ی مطلوبیت و قدرت تشخیص گویه‌های مؤلفه‌ی تمامیت‌یافتگی ۹۵
- جدول (۴-۲۱) درجه‌ی مطلوبیت و قدرت تشخیص گویه‌های مؤلفه‌ی شناختی ۹۵
- جدول (۴-۲۲) درجه‌ی مطلوبیت و قدرت تشخیص گویه‌های مؤلفه‌ی عاطفی ۹۶
- جدول (۴-۲۳) درجه‌ی مطلوبیت و قدرت تشخیص گویه‌های مؤلفه‌ی روانی- حرکتی ۹۶
- جدول (۵-۱) روابط دوازده‌گانه در ایمان دینی ۱۰۰
- جدول (۵-۲) مؤلفه‌های هوش معنوی بر اساس آموزه‌های اسلامی ۱۰۱

فهرست نمودارها

- نمودار (۲-۱) دسته‌بندی تعالیم اسلام از دیدگاه شهید صدر (ره) ۲۳
- نمودار (۴-۱) دسته‌بندی روابط انسانی در اسلام بر اساس پژوهش پیش‌رو ۴۴